

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science

Yıl: 6, Sayı: 33, Ocak 2019, s. 151-161

Dr. Öğr. Üyesi Bilgin GÜNGÖR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yeni Türk Edebiyatı,
bilgingungor@yandex.com

BİR “GARİP” SÖYLEM: GARİP ŞİİRİNE SÖYLEM ANALİZİNİN IŞIĞINDA KISA BİR YAKLAŞIM

Özet

Söylem analizi, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında öne çıkan dilsel çözümleme metotlarından birisidir. Kaynağını Fransız düşünür Michel Foucault'nun *arkeoloji* ve *soykütük* araştırmalarında bulan bu metot, *söylemleri makro iktidar* ve *mikro iktidar* ilişkileri çerçevesinde çözümleme amacına dayalıdır. Özellikle günümüz edebi eleştirisinde de sıklıkla kullanılan söylem analizi metodu, edebi eserlerdeki söylemlerin hangi iktidar(lar) tarafından ne şekilde koşullandığını görmek açısından fayda sağlayabilecek güçtedir. Hâliyle söz konusu metot, edebiyat ve toplum arasındaki ilişkilerin “güç-merkezli” boyutunu ortaya çıkarmak adına araştırmacıya katkı sunabilir. Aynı zamanda, yazar ile okur veya yazar ile yazarın ait olduğu sınıf arasındaki hegemonik yapının incelenmesine ve onun temel niteliklerine ışık tutulmasına yardımcı olabilir. Bu incelemede, Garip akımına dâhil şiirler söylem analizinin ışığında genel bir bakışla ele alınacak ve söz konusu şiirlerdeki söylemin hangi makro ve mikro iktidarlar tarafından ne şekilde koşullandığı kısa bir şekilde betimlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Söylem analizi, postyapısalcılık, söylem, şiirsel söylem, Garip akımı.

A “STRANGE” DISCOURSE: A BRIEF APPROACH TO POEMS OF GARİP MOVEMENT IN THE LIGHT OF DISCOURSE ANALYSIS

Abstract

Discourse analysis is one of the methods of linguistic analysis, especially in the second half of the 20th century. This method, which finds its source in the *archeology* and *genealogy* researches of the French philosopher Michel Foucault,

is based on the purpose of analyzing *discourse* within *macro power* and *micro power* relations. In particular, the method of discourse analysis, which is frequently used in today's literary criticism, will be useful in terms of seeing how the discourses in literary works are conditioned by which power (s). This method, thus, can serve to strive for "power-based" dimension of the relationship between literature and society as a whole. At the same time, it can examine the hegemonic structure between the author and the reader, or between the author and the class to which the author belongs, and helps to reveal its basic qualities. In this review, the poems included in the Garip movement will be examined in the light of the analysis of discourse with a general view, and the attempt will be made to describe shortly how the discourse in the poems is conditioned by which macro and micro powers.

Key Words: Discourse Analysis, poststructuralism, discourse, poetic Discourse, Garip movement.

GİRİŞ

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kültürel ve düşünsel çalışmalarda önemli bir kuramsal dayanağı imleyen söylem analizi, postyapısalcılık ile hemen hemen benzer felsefi yönelimleri paylaşmakla birlikte ona alternatif olarak görülebilecek çözümlene metotlarından birisidir. Kaynağını ünlü Fransız düşünür Michel Foucault'nun *arkeoloji* ve *soykütük* çalışmalarından alan söz konusu metot, tıpkı Jacques Derrida'nın postyapısalcı çözümlene metodu gibi, dilin veya söylemin sınırlarına uzanma çabasını öncelemekle birlikte, iktidar ilişkilerinin kültürel veya söylemsel hayattaki etkisini ortaya çıkarma hususunda ayrı bir yerde konumlanır.

Bir toplumda belli doğrultularda bir araya gelmiş birtakım bilgileri, değer yargılarını, inançları veya düşünce kalıplarını barındıran ve sınırları dışına kolay kolay çıkılamayan *söylemin* (Foucault, 1999: 34-35), aynı toplumdaki –siyasi iktidarları temsil eden- *makro iktidarlar* ve –görece bireysel iktidarları temsil eden- *mikro iktidarlar* tarafından kullanılmasını temel öncül olarak içeren (Loomba, 2000: 56-57) söylem analizi, pek çok söylem biçiminin (edebi, felsefi, bilimsel vs.) hem "içsel" hem de "dışsal"; bir başka ifadeyle, hem yapısal hem de toplumsal niteliklerini ortaya çıkarmayı amaç edinerek, söz konusu biçimlerin makro ve mikro iktidarlara ilişki içerisinde ne şekilde somutlaşma imkânı bulduğunu "yapıbozumcu bir ruh" ile gözler önüne sermeyi ön plana alır.¹

Anlaşılacağı gibi, Marksizm'deki *toplumsal formasyon/yapı* (Althusser, 2014: 55) imgesini çağrıştıran ve *altyapının* iktidar, *üstyapının* ise –büyük oranda- söylemler ile karşılandığı yeni bir formasyondan hareket eden² söylem analizi, böylelikle, bir toplumdaki hemen hemen bütün

¹ Foucault'nun *Hapishanenin Doğuşu* kitabı bu bağlamda bir örnek olarak ele alınabilir. Foucault, genel ceza söyleminin ortaçağdan modernizme ne şekilde bir dönüşüm yaşadığını mikro ve makro iktidarlar etrafında somutlaşan güç ilişkileri perspektifinden hareketle ortaya koyar. Örnek olarak bkz. Foucault, M. (2013). *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara.

² Esasında Foucault'nun, kendi kuramını oluştururken, Marksizm'deki toplumsal formasyon/yapı imgesinden hareket ettiği düşünülebilir. Özellikle -Ebru Demir'in de işaret ettiği gibi- Foucault'nun kuramının merkezinde bulunan söylem kavramının izlerini Marksist düşünür Louis Althusser'in "DİA"sında bulmak mümkündür: "Foucault'nun etkilendiği bir başka isim kuşkusuz Louis Althusser'dir. 1950'li yıllarda Foucault, Althusser'in öğrencisi olmuştur. Foucault'nun 'söylem' kavramını yaratırken Althusser'in 'Devletin İdeolojik Aygıtları'

kültürel/toplumsal öğelerin iktisadi ilişkilerden çok iktidar ilişkilerinden kaynağını bulduğunu ve toplumsal devrimin de bu yönde belirdiğini göstermeye çalışmakla, bir anlamda, gücü elinde bulunduran sınıfların kendi aralarındaki çatışmalarını tarihin asal gücü olarak ele alan klasik tarihselci bakışa yaklaşır. Fakat bu durum göz önünde bulundurularak söylem analizinin, klasik tarihselci bakışın yeniden biçimlendirilmesinin veya sosyal bilimlerin tümü için geçerlilik kazanabilecek bir yöntem şekline sokulmasının sonucu olduğu düşünülmemelidir. Nitekim söylem analizi, aynı kökten kaynağını bulan postmodern tarih kuramında da olduğu gibi, tarihsel söylemin de makro ve mikro iktidarların koşullanmasıyla ortaya çıktığı ve dolayısıyla söz konusu iktidarların ideolojik eksenleri etrafında "kurgu"landığı fikrini (Oppermann, 2006: 9-12) önceler.

Annia Loomba'nın da işaret ettiği gibi, özellikle postkolonyalizm ve şarkiyatçılık çalışmalarında temel çözümleme metodu olarak kullanılan (Loomba, 2000: 78-92) söylem analizi, hem dünyadaki hem de Türkiye'deki eleştiri çalışmalarında da aynı temel öncüllerden ve kuramsal çerçeveden hareketle belirir. Edebi eserlerin söylemine, onları ortaya çıkaran makro ve mikro iktidarlara da göz ederek ışık tutmayı amaçlayan bu metod, bir yönden söz konusu eserlerin hem içsel hem de dışsal bağıntılarını betimlemeye dayanır. Böylelikle edebi eserlerde beliren söylem(ler)in farklı bir çerçevede, daha doğrusu farklı bir bağıntı ağı içerisinde irdelenmesine kapı aralanır. Bu hususta Gürsel Aytaç'ın dile getirdikleri son derece önemlidir: "Söylem çözümlemeleri [*söylem analizleri*, B.G.], edebiyatın iletişim işlevini hiç olmadığı kadar vurgulamışlar, edebiyatı yalnızca bilgi ve anlam taşıyıcısı olarak görmemiş, onun maddesel özelliğini vurgulamışlardır: Mesela metinlerin nasıl üretildiği, nasıl sunulduğu gibi. Dolayısıyla fotoğraf ve film gibi, yeni sunuş teknikleriyle de bağ kurmuşlardır. Öte yandan 'keşfedilişi' tarih biliminde olsa da, günlük hayat ve mantalite tarihi gibi olguları edebiyat biliminin konuları arasına katmışlardır." (Aytaç, 2009: 235-236).

Belirtmek gerekir ki makro ve mikro iktidarların koşullayıcı etkisine dikkat çekmeyi temel amaçlardan biri olarak içeren söz konusu metod, bu yönüyle salt edebi eserle toplum arasındaki ilişkileri yeni bir boyutta ele almaya hizmet etmez; aynı zamanda, Selim Somuncu'nun da işaret ettiği gibi, yazar ile okur arasında kırılması zor bir hegemonya ilişkisi yaratan düzeneğin (*hegemonik söylem*) (Somuncu, 2015: 61) ve yazar ile ait olduğu toplumsal grup arasındaki ilişkilerle belirginleşen hegemonya biçiminin (*yazınsal hegemonya*) (Somuncu, 2015: 142) irdelenip temel niteliklerini de gözler önüne sermeye katkı sunar.

Günümüzde ve özellikle de günümüz eleştirisinde söylem analizi, Aytaç'ın da belirttiği gibi bazı araştırmacılar tarafından gerek birtakım eski çözümleme metodlarının geleneğini

teorisinden etkilendiği aşikârdır. Foucault'nun toplumun söylemler yoluyla iktidar mekanizmaları tarafından inşa edildiği tezi, Althusser'deki insanların birçok rolünün, davranışının, hatta düşüncesinin devletin ideolojik aygıtları tarafından -aile, medya, dinsel organizasyonlar, eğitim sistemi gibi- belirlendiği düşüncesine oldukça benzerlik göstermektedir. Foucault da iktidar mekanizmalarından bahsederken toplumsal kurumlar üzerinden örnekler verir. Örneğin 18. yüzyıl öğrenim kurumlarını ele alır ve genellikle buralarda cinsellikten hiç söz edilmediği izleniminin yaygın bir yanılgı olduğunu söyler. Çünkü aslında mimarlık biçimlerine, disiplin yönetmeliklerine ve tüm iç düzene bir göz atmak, buralarda sürekli olarak cinselliğin söz konusu edildiğini görmemiz için yeterlidir. Dersliklerin mekanı, masaların biçimi, tenefüslerde çıkılan avluların düzenlenmesi, yatakhanelerin konumu, en ağdalı biçimde çocukların cinsel etkinliğine göndermede bulunur. (Demir, E. "Foucault'da İktidarı Yeniden Düşünmek", *Birikim*, <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/541/foucault-da-iktidari-yeniden-dusunmek#.WqdycejFKUk>)

sürdürmekle, gerek edebiliği doğuran etkenlerden uzak kalmakla gerekse de yer yer öznelliğe kaymakla nitelenerek (Aytaç, 2009: 236-237) yadsınmış olsa da söz konusu metodun edebi eserlere yönelik yeni bir bakış-açısını imlediği ve bu hususta faydalı bir şekilde kullanılabilmesinin mümkün olduğu inkâr edilemez. Nitekim iktidar ilişkilerinin söylemler üzerindeki doğurgan "güç"ü, daha evvel hiçbir eleştiri metodu için kapsamlı ve dikkatli bir betimleme alanı olarak belirlenmemiştir.

Yukarıda temel niteliklerini kısa bir şekilde açıkladığımız söylem analizinin verileri ışığında Garip şiirinin "söylem"ine, onu ortaya çıkaran makro ve mikro iktidarları temel alarak yaklaşacağız.

1. Garip Şiirinin Söylemi

İkinci Dünya Savaşı koşullarında öne çıkan; Orhan Veli öncülüğünde 1930'ların ikinci yarısından 1940'ların ortalarına kadar modern Türk şiirinde önemli bir dönemeci temsil eden; fakat -Hakan Sazyek'in de belirttiği gibi- "ellili yıllardan sonra izleyicisi kalmayan bir hareket olarak edebiyat tarihindeki yerini al[-an]" (Sazyek, 1999: 349) Garip, orta sınıf duyarlılığıyla günlük, alelade konuları yer yer serbest çağrışımlı ve sade bir üslup çerçevesinde biçimlendirmeyi temel poetik ilkeler olarak içeren bir akımdır. Birazdan da göreceğimiz gibi belirli yönleriyle halkçı bir estetiğe dayanan Garip akımının söz konusu ilkeler etrafında ortaya çıkan söylemi, kendisinden önceki ve sonraki pek çok şiir akımının söylemi gibi, makro ve mikro iktidarların koşullamasıyla belirir.

Bu hususta belirtmek gerekir ki Garip şiirinin söylemi açısından en temel koşullayıcı iktidar, elbette ki devrin makro iktidarı; yani siyasal açıdan toplumsal erki elinde bulunduran iktidardır.

1.2. Makro İktidar Ekseninde Garip Şiirinin Söylemi

Milli Mücadele'ye ve Cumhuriyet'in kuruluşuna öncülük eden Kemalist kadro, gerek siyasi bir parti (CHP) gerekse de çeşitli bürokratik ilişkiler aracılığıyla 1950'lere kadar iktidarı elinde tutar. Temel felsefesinde 1789'daki Fransız Devrimi'ni doğuran "aydınlanma"dan ve 1917'deki Rus Devrimi'ne zemin hazırlayan Marksizm'den izler taşıyan ve bundan dolayı -Anıl Çeçen'in de vurguladığı gibi- kapitalizm ve sosyalizm arasındaki bir "üçüncü yol"u temsil eden (Çeçen, 1999: 175) Kemalist iktidar, makro iktidar nezdinde Garip şiirinin söylemine temel oluşturur. Fakat tam da bu noktada, daha açıklayıcı ve sistemli bir betimleme çabasına ulaşmak adına, söz konusu "temel oluşturma" işlevi üzerine bazı hususlara eğilmek gerekir.

Toplumsal olayların ve durumların edebiyattaki –ve hatta sanattaki- yansısı genel bağlamda ikili bir nitelik arz eder. Söz konusu olaylar ve durumlar, edebiyata -ve hatta sanata- damgasını vurduğu sırada ya kendi ekseninde ya da zıt bir ekseninde koşullayıcı düzlem yaratır. Eğer toplumsal olay ve durumlar, kendi eksenleriyle uyumlu bir edebi nitelik yaratıyor ise ortada *pozitif etki durumu*; uyumsuz bir edebi nitelik yaratıyor ise *negatif etki durumu* somutlaşmaktadır. Bununla birlikte her bir edebiyat akımına/oluşumuna/hareketine veya tekel edebi estetiğe söz konusu iki durum da –birisinin baskın olması kaydıyla- belli ölçülerde damgasını vurur. Sözelimi, II. Abdülhamid döneminde *Malumat* dergisi etrafında "örgütlenen" ve kısmen "eski"ye yaslanan edebiyat şairler/yazarlar, mevcut yönetim ile ideolojik açıdan olduğu kadar estetik açıdan da bir uyum içerisindedir (Kaplan, 2009: 37-38). Çünkü *Malumat* çevresindekiler, Doğulu/İslâmî bir tandansı zorlayarak ve modern Batı edebiyatına ölçülü bir biçimde angaje olarak "denge"li bir estetiği izlemekten yanadırlar. Dolayısıyla *Malumat* çevresindeki

edebiyatın, toplumsal olay ve durumlar bazında ve temel olarak, pozitif etki durumunun koşullayıcı gücüyle somutlaştığını söyleyebiliriz. Fakat yine aynı dönemde karşıt bir estetiğe sahip olan Servet-i Fünûn şairleri/yazarları için II. Abdülhamit döneminin koşullayıcı etkisi çoğunlukla negatif yönde bir etkidir; çünkü söz konusu şairlerin/yazarların eserleri, özellikle de kötümserlik merkezinde somutlaşan içeriğiyle II. Abdülhamit dönemine yönelik "derin" bir tepkiselliği barındırır (Kaplan, 2009: 32-36). Bir başka ifadeyle; Servet-i Fünûn edebiyatı, II. Abdülhamit döneminin estetik bir negatiftir. Hâliyle Servet-i Fünûn edebiyatı ile II. Abdülhamit dönemi olay ve durumları arasında temel bağlamda negatif etki durumu söz konusudur.

Kemalist iktidarın, bir makro iktidar biçimi (dolayısıyla toplumsal bir durum) olarak, Garip akımı için daha çok pozitif etki durumu bağlamında değerlendirilmesi mümkündür. Bu noktada da, öncelikle, Kemalist iktidarın halkçılığının Garip akımının *temel estetik çizgisine* vurduğu damgayı düşünmek gerekir. Murat Belge'nin de belirttiği gibi halkçılık fikri, Garip şiirinin "alameti farikası" olan küçük insan duyarlılığına temel oluşturmuş; bir başka ifadeyle hem içerik hem de biçimde "küçük insan" duyarlılığını somutlaştırmıştır. Dolayısıyla Garip şiiri, Türk şiir tarihi çerçevesinde bir "demokratik devrim" yaratmıştır (Belge, 2018: 212). Cemal Süreya'nın Orhan Veli için kullandığı "şiire kasket giydir[-en adam]" (C. Süreya, 2011: 114) metaforu da söz konusu olgunun -dar anlamda- bir başka betimleniş biçimine tekabül eder. Orhan Veli -ve diğer Garip şairleri- şiirlerinde "kasketli" küçük insan imgesini ve dünyasını bizzat onun diliyle yansıtarak şiir estetiğini de "kasketli" hâle getirmiştir. Orhan Veli'nin "nasır"ıyla ünlenen Süleyman Efendi'yi okur karşısına çıkardığı "Kitabe-i Seng-i Mezar" şiirini bu bağlamda bir örnek olarak görebiliriz. Orhan Veli söz konusu şiirde Süleyman Efendi'yi, bütün yoksulluğu ve üzüncü durumuyla, bizzat "Süleyman Efendiler"ın "anlayacağı dilden" hareketle sunar. Dolayısıyla halktan bir bireyi; halkın gözüyle ve diliyle imgeleştirir: "Hiçbir şeyden çekmedi dünyada/Nasırdan çektiği kadar;/Hattâ çirkin yaratıldığından bile/O kadar müteessir değildi;/Kundurası vurmadığı zamanlarda/Anmazdı ama Allahın adını./Günahkâr da sayılmazdı./Yazık oldu *Süleyman Efendi'ye*." (Kanık, 2006: 44). Yine Orhan Veli'nin "Dağ Başı" adlı ve yalnız bir "küçük insan"ın ruh hâlinin kısaca resmedildiği şiirinde de "küçük insan"lara özgü duygularla düşünceleri ve "dil"i net bir şekilde bulabilmek mümkündür: "Dağ başındasın;/Derdin günün hasretlik;/Akşam olmuş;/Güneş batmış;/İçmeyip de ne halt edeceksin?" (Kanık, 2006: 42). Melih Cevdet'in "Ağız Mızıkası" şiiri de bu bağlamda bir örnek olarak düşünülebilir. Bu şiirde, "küçük insan"ın duyarlılığını ve o duyarlılığın biçimsel açılımını bulmak son derece kolaydır. Söz konusu şiirde mızıkasından ötürü çocukluğunun yoksul günlerini hatırlayan bir "küçük insan" çıkar karşımıza: "Dün gece yatmak üzere iken/Evin önünden bir geçti;/Ağız mızıkası çalarak.../Ve bana çocukluğumda/Akşam üzeri mangal yaktığımız/Bahçe kapısını hatırlattı/Emniyet Sandığındaki evin..." (Anday, 1979: 339). Oktay Rifat'ın "Karacaahmet" şiirinde "küçük insan"ı eğlencesiyle ve sevdikleriyle bir arada buluruz. Yine net bir "küçük insan" duyarlılığının ortaya konulduğu bu şiirde şair, "şairanelik"ten oldukça uzak bir dili öne çıkarır. Fakat bu kez resmedilen figürler, geneli temsil eden figürler değil; Orhan Veli ile Melih Cevdet'tir: "Akşamları parka çıkmaktı/En büyük eğlencesi/Şair Orhan Veli'yi/Melih Cevdet'i severdi hayatında/Ağaçlardan kavağı severdi/Yıldızları da severdi/Ve en rahat/Anasının serdiği döşekte uyurdu/Şimdi burada yatıyor." (Rifat, 2010: 47).

Pozitif etki durumu bakımından görülebilecek bir başka husus ise Kemalistlerin veya genel olarak Kemalist düşüncenin laik, reel hayata dönük tarafı ile Garip şiirinin söylemindeki hayat sevgisi veya hayatın kutsanması olguları arasındaki paralellik göz önünde bulundurulur.

açıklanabilir. Gerek aydınlanmanın gerekse de materyalizm veya pozitivistin temel felsefi ve sosyal verilerini benimseyen ve bu veriler ışığında, Gregory Jusdanis'in tabiriyle söylersek, bir "gecikmiş modernlik"³ özgü ulus kurmayı hedefleyen Kemalist iktidarın, yine aynı karakterde, yani maddi olanı önceleyen bir poetikanın doğuşuna kaynak olması elbette şaşırtıcı bir durum olarak düşünülemez. Orhan Veli'nin, "çayın rengi"nden "hava"ya kadar "güzel" bulduğu "şeyler" arasında sevincini dile getiren bir şair-ben'in imgeleştirdiği "Ne Kadar Güzel" şiiri de bu çerçevede değerlendirilebilir. Şiirde, yaşanan dünyaya dönük büyük bir sevginin somutlaştığını görebiliriz. Hâliyle şiirden, hayata dönük olumlayıcı bir tavrın alımlanmaması işten dahi değildir: "Çayın rengi ne kadar güzel./Sabah sabah./Açık havada!/Hava ne kadar güzel!/Oğlan çocuk ne kadar güzel!/Çay ne kadar güzel!" (Kanık, 2006: 54). Garip şiirinin Anadolu ayağını temsil edenlerin başında gelen Rüştü Onur'un "Memnuniyet" adlı şiiri de "dünyevî" olana dönüklük açısından "Hava Ne Kadar Güzel" ile paralel okunabilir. Şiirin özellikle son dizelerinde hayat sevgisi ve onun güzelliği karşısında kayıtsız kalamama durumu net bir şekilde belirir: "Dilsiz değilim susamam/Öyle ölümler gibi /Bu güzel dünya ortasında." (Birsal, 2012: 67). Rüştü Onur gibi Garip şiirinin Anadolu'daki ayaklarından birisi olan Muzaffer Tayyip Uslu'nun "Kan" adlı şiirine de bu bağlamda yine örnekseme amaçlı başvurabiliriz. Biyografik okumaya oldukça elverişli olan söz konusu şiirde şair-ben, ölüme yaklaşmanın getirdiği ürpertinin ardından hayatın güzelliğine bir kez daha kani olur. Bu durum, özellikle şiirin ikinci kıtasında netlik kazanır: "Meseleyi o saat anladım./Anladım ama, iş işten geçmiş ola./Şöyle bir etrafıma baktım,/Baktım ki yaşamak güzeldi hala..." (Uslu, 2017: 47). Oktay Rifat'ın, yoksul insanların yaşamından bir kesiti ele aldığı "Güzel" adlı şiirinin son dizelerinde, metaforik bir şekilde, gök mavisinin ve bulutların oluşturduğu güzel görüntüye vurgu yaparak hayatın güzelliğini ön plana çıkarmaya çalışması bu bakımdan dikkat çekicidir: "Gökten bulutlar geçiyordu /Gök mavisini titriyordu bulutların ötesinde /Güzel güzel." (Rifat, 2010: 135).

Garip şiirinin söylemiyle Kemalist iktidar arasındaki ilişki, yukarıda da belirttiğimiz gibi, temelde pozitif etki durumu ekseninde somutlaşır. Fakat bu ilişkide, özellikle de bir noktada, aksi yönde bir yönelişin ortaya çıktığı da söylenebilir. Şöyle ki; Kemalistlerin, özellikle 1930'lu ve 1940'lı yıllardaki sıkı, baskıcı ve temel hak ile hürriyetleri kısıtlayıcı bir siyasete başvurmakla beraber iktisadi açıdan toplumsal eşitsizliği arttırıcı bir yönelimde bulunduğu görülür. Bu yönden "cadı kazanları"ya, "tevkifatlar"la, "yoksullaştırma"larla öne çıkan Kemalist iktidar, zaman zaman Garip şairlerini toplumcu estetiğin sınırlarına kadar götürür. Dönemin olumsuz yönlerine dönük olarak Garip şiirinin söyleminde özellikle iğneleyici bir tutuma doğru gidiş yaşanır. Hâliyle Garip şiiri, bu noktada, Kemalist iktidarın bir estetik negatifi hâline gelir. Orhan Veli'nin özellikle son şiirlerinde, Asım Bezirci'nin de dikkat çektiği toplumcu atılımların (Bezirci, 1995: 104-114) sebebinin de bu olduğu düşünülebilir. Sözgelimi, "Hürriyete Doğru" şiirinde Orhan Veli; özellikle Kemalist iktidarın hürriyet karşıtı tutumuna karşı hürriyete giden yolun sembolik bir betimlemesini yapar. Özellikle de "bir kıyamettir

³ Yunan eleştirmenlerinden Jusdanis, Avrupa toplumları dışındaki modernizm olgusunu "gecikmiş modernizm" olarak tanımlar ve Yunan modernleşmesinin kültür ve edebiyattaki izlerini söz konusu bağlamda değerlendirir. Bkz. Jusdanis G. (2015). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.

kopacak ufuklarda" dizesini –Paul de Man'ın terminolojisinden hareketle ifade edersek- içgörü⁴ ile okuduğumuzda, hürriyeti tesis edecek "devrim"e dönük bir imleme çabasının varlığına şahit olunabilir: "Gün doğmadan, /Deniz daha bembeyazken çıkacaksın yola. /Küreklere tutmanın şehveti avuçlarında, /İçinde bir iş görmenin saadeti, /Gideceksin; /Gideceksin ırıkların çalkantısında. /Balıklar çıkacak yoluna, karşıcı; /Sevineceksin. /Ağları silkeledikçe /Deniz gelecek eline pul pul; /Ruhları sustuğu vakit martıların, /Kayalıklardaki mezarlarında, /Birden, /Bir kıyamettir kopacak ufuklarda. /Deniz kızları mı dersin, kuşlar mı dersin; /Bayramlar seyranlar mı dersin, şenlikler cümbüşler mi? /Gelin alayları, teller, duvaklar, donanmalar mı? /Heeeeey! /Ne duruyorsun be, at kendini denize; /Geride bekliyenin varmış, aldırma; /Görmüyor musun, her yanda hürriyet; /Yelken ol, kürek ol, dümen ol, balık ol, su ol; /Git gidebildiğin yere." (Kanık, 2006: 117). Yine Orhan Veli'nin "Bedava" şiirinde Kemalist iktidar döneminin hürriyet karşıtı tutumuyla birlikte geçim sıkıntısına sebep olan hatalı politikalarının ironisini bulmak mümkündür. Dolayısıyla söz konusu şiiri, döneme ve iktidara dönük eleştirel bir şiir şeklinde okuyabiliriz: "Bedava yaşıyoruz, bedava;/Hava bedava, bulut bedava;/Dere tepe bedava;/Yağmur çamur bedava;/Otomobillerin dışı,/Sinemaların kapısı,/Camekanlar bedava;/Peynir ekmek değil ama/Acı su bedava;/Kelle fiyatına hürriyet,/Esirlik bedava;/Bedava yaşıyoruz, bedava." (Kanık, 2006: 126). En azından ilk dönemlerinde kaleme aldıklarıyla Garip şiiri ekseninde değerlendireceğimiz Metin Eloğlu'nun söz konusu dönemlerine ait "Çilingir Sofrası" şiiri de bir örnek olarak ele alınabilir bu noktada. Şiirdeki "adalet", "müsavat" ve "hürriyet" vurgusu, Kemalist iktidarın 30'lu ve 40'lı yıllardaki siyasi yönelimine dönük ironik bir tutumun sonucu olarak yorumlanabilir: "Bu zıkkımın yanında/Arnavut çiğeri ister, bir./Çiroz salatası ister, iki./Cacık ister, üç./Adalet, müsavat, hürriyet demeye/Sadece yürek ister." (Eloğlu, 2017: 85).

Görüldüğü gibi Garip şiirindeki söylem, büyük oranda, Kemalist iktidarın düşünsel temellerinin ve sosyal-siyasi pratiklerinin pozitif nitelikli yansılardan mürekkeptir. Hatta Foucault'nun özgün terminolojisinden yararlanarak ifade etmek istersek; Garip şiirini, Kemalist dönemin arşivinin⁵ estetize edilmiş bir özeti olarak idrak edebilmek mümkündür. Fakat Garip'teki söylem, her ne kadar politik veya makro iktidarın koşullayıcı gücünden temel olsa da, bu noktada belirli mikro iktidar ilişkilerinden söz etmek gerekmektedir. Dolayısıyla Garip şiirindeki söylemin pek çok iktidar ilişkisinin iç içe geçmiş olduğu bir örüntü üzerinde yükseldiği kabul edilmelidir.

1.3. Mikro İktidar(lar) Ekseninde Garip Şiirinin Söylemi

Garip şiirinin söylemine -makro iktidar (siyasi iktidar/otorite) ilişkisi kadar olmasa da- önemli ölçüde etki eden pek çok mikro iktidar ilişkisinden bahsetmek mümkündür. Fakat Garip şiirinde, özellikle de edebi ilişkiler ekseninde seyreden mikro iktidar ilişkileri yansısını bulur ki bu ilişkiler; söz konusu akıma mensup şairlerin Batılı şiir akımları ve modern Türk şiir geleneği karşısındaki tutumu ile somutlaşmaktadır.

Bilindiği gibi Garip akımı şairleri, söylemlerini oluştururken, dönemin Batı şiirinden veya genel olarak Batı edebiyatından ve modern Türk şiirindeki serbest şiir hareketlerinden

⁴ İçgörü; de Man'ın terminolojisinde, derin ve sembolik okuma biçimine denk düşen bir imgedir. Bkz. de Man, P. (2008). *Körlük ve İçgörü: Çağdaş Eleştirinin Retoriği Üzerine Denemeler*, Çev. Ferit Burak Aydar-Cem Soydemir, Metis Yayınları, İstanbul, s. 30-31.

⁵ Arşiv; Foucault'nun terminolojisinde söylemlerin toplamını karşılayan bir kavramdır. Bkz. *Bilginin Arkeolojisi*, s. 8-9.

etkilenmişlerdir. Dolayısıyla Garip şiirinde öne çıkan söylemin, bir açıdan birtakım modern Batılı ve Türk şiir eğilimlerinin kısmî "iktidar"ı altında somutluk kazandığı söylenebilir. Özellikle de André Breton, Louis Aragon gibi şairlerin 1920'lerde Fransa'da başlattığı sürrealizm akımı ile Türkiye'de Ercüment Behzat Lav, Nâzım Hikmet gibi şairlerin öncülük ettiği serbest şiir gibi poetik oluşumlar, ölçüsüz ve uyaksız bir biçime sahip Garip şiirindeki söyleminin oluşması yolunda etkin "güç"leri temsil eder.⁶ Ayrıca, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Mehmet Kaplan'ın da işaret ettiği gibi André Gide'in *Dünya Nimetleri* kitabının etkisi ile 1930'lu ve 40'lı yıllarda Türk edebiyatında öne çıkan hazcı yaklaşımın da Garip şiirinde bir belirleyiciliği bulunmaktadır.⁷ Garip şiirinin söyleminde, yukarıda da ele aldığımız hayat sevgisinin kaynağı kısmen de bu noktada, yani Gide'in hazcılığında aranabilir. Bununla birlikte Garip şiirinin; Ahmet Haşım, Yahya Kemal gibi modern Türk şiirinin kurucularıyla ve hececi şairlerle hesaplaşma mantığı çerçevesinde ortaya çıktığı ve geleneğin otoriter "güç"ü karşısında bir "bağımsızlık mücadelesi" sergilediği bilinir. Özellikle "Garip Önsözü"ndeki geleneksel şiir anlayışına karşı tutum (Kanık, 2006: 25-27, 29-30) ve Orhan Veli'nin "rakı şişesinde balık olsam" (Kanık, 2006: 80) dizesiyle Haşım'e dönük olarak sergilediği iğneleyici çıkış, bu hususta akla gelebilir. Elbette bu etkilenme/tepkiellik durumu, Garip şiirinin özgün bir şiir söylemini imlemediği anlamına gelmez; bir başka ifadeyle ve Harold Bloom'un kavramlarıyla söylersek, Garip şiirinin geleneği aşip "güçlü edebi özgünlük" yaratarak "kanonlaştığı"⁸ gerçeğini göz ardı etmemize imkân vermez. Garip şiiri son kertede modern Türk şiirinde serbestiyeti net şekilde tesis ederek ona ivme kazandıran bir dönüşüm olarak konumlanmıştır.

Edebi etkileşim bağlamındaki mikro iktidarlar dışında Garip şiirinin söyleminin koşullanmasında öne çıkan bir diğer mikro iktidarı ve onun söylemsel yansısını belirtmek faydalı olacaktır. Söz konusu mikro iktidar görece daha "toplumsal" bir tonda seyrederek; bir başka ifadeyle, haz nesnesi sevgili tipinin varlık sebeplerinden birisi olan ve kadını –belirtik yahut örtük bir şekilde- erkeğin yanında ikincil bir konumda tutan *erkek-egemen (male-dominant) tutumla* somutlaşır. Bu tutum, bugün de olduğu gibi o dönemin Türk toplumunun belli yönlerden *erkek-egemen toplum (male-dominant society)* yapısı ekseninde bir nitelik arz etmesinin sonucudur. Kısaca Garip şiirinin söylemini koşullayan ikinci tür mikro iktidar kategorisinde, dönemin toplumunda erkek-kadın ilişkisi etrafında somutluk kazanan bir "güç" ilişkisi vardır. Orhan Veli'nin "Dedikodu" şiirinde, söylemsel açıdan söz konusu mikro iktidarın koşullayıcı etkisi net bir şekilde görülebilir. Burada "dedikodu"su edilen sevgililer, tıpkı kolonyal söylemde beyazların karşısında konumlanan zenciler gibi, şair-ben karşısında edilgen bir nesne hüviyetindedir. Şair-ben Eleni'yle öpüşmez, onu "öper"; Melahât'le buluşmaz, onu "alır"; Mualla ile birlikte sandala çıkmaz, onu sandala "atar"; hatta tramvayda kadının bacağını "sıkar":
"/.../Kim görmüş, ama kim,/Eleni'yi öptüğümü,/Yüksekkaldırımında,

⁶ Garip akımında serbest şiirin koşullayıcı etkisine dönük bilgi için bkz. Bezirci, A (2013). *İkinci Yeni Olayı*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, s. 17-18. *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Garip Hareketi*, s.12-21.

⁷ Bu hususta bkz. Tanpınar, A.H. (1977). "Türk Edebiyatında Cereyanlar", Edebiyat Üzerine Makaleler, Haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 114-116. Kaplan, M. (2009). *Şiir Tahlilleri 2: Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 101-104.

⁸ Amerikalı eleştirmenlerden Bloom, her bir yazarın ve şairin "geleneğe" karşısında "oedipal" bir duygu sergilediğini, bu hususta bir aşma çabasına sürüklendiğini, başarılı olduğu takdirde de "güçlü edebi özgünlük"e ulaşarak "kanon"laştığını dile getirir. Bkz. Bu hususta detaylı bilgi için bkz. Bloom H. (2008). *Etkilenme Endişesi: Bir Şiir Teorisi*, Çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul, s.9-42. Bloom, H. (2014). *Batı Kanonu: Çağların Ekolleri ve Kitapları*, Çev. Çiğdem Pala Mull, İthaki Yayınları, İstanbul, s. 21-46.

güpegündüz?/Melâhat'i almışım da sonra/Alemdara gitmişim, öyle mi?/Onu sonra anlatırım fakat/Kimin bacağını sıkılmışım tramvayda?/.../Ya o, Muallâ'yı sandala atıp,/Ruhumda hicranın'ı söyletme hikâyesi?" (Kanık, 2006: 44). Muzaffer Tayyip Uslu'nun "Evadoksiya" adlı şiirinde şair-ben'in, şiire adını veren Evadoksiya adlı sevgilisi karşısındaki "iktidar"ı da aynı bağlamda düşünülebilir. Evadoksiya'yı öpen, onu sinemaya götüren şair-ben'in "mutlak otorite"si tartışma götürmez bir şekilde şiiri oluşturan söylemde belirginleşir: "İnkâr etmiyorum ki/Öpmesine öptüm Evadoksiya'yı./Hem de zeyrek yokuşunda öptüm./Sinemaya da göturdüm." (Uslu, 2017: 37). Oktay Rifat'ın –Garip sonrası dönemine ait olsa da büyük oranda Garip söylemi çevresinde somutlaşmış- "Hangi Saatlerde" adlı şiirinde de yine edilgen konumdaki sevgili karşısında etken ve otorite sahibi bir şair-ben'in seslenişyle somutlaşan erkek-egemen tutuma rastlarız. Söz konusu sevgilisini "mor dağlar"la birlikte "balta girmemiş orman"a benzeten ve böylelikle haz nesnesine duyulan büyük bir arzunun metaforik bir dışavurumunun öznesi olan şair-ben, onu "yataklara atmak" ister. Son derece romantik bir atmosferin de kendisini gösterdiği söz konusu dizeler şöyledir: "/.../Kavaklar sallanır yol boyunda, ay doğar, /Savrulur kanatlı tohumlarım havada, /Yıldızı tüylenir gecemin, sonra kişner, /Büyük dört ayakta beyazlık ve akıtma. /Alsam gitsem seni yataklara! Hey benim /Balta girmemiş ormanlarım, mor dağlarım!" (Rifat, 2010: 534).

Fakat bu noktada muhakkak belirtilmelidir ki; Garip şiirinin söyleminde bu ilişkinin kısmen de olsa terse döndüğü, yani etkenlik-edilgenlik karşılığının yer değiştirdiği durumlara rastlamak ve tıpkı divân şiirindeki gibi "maşuk"un "âşık" karşısında mutlak iktidar sağlamasıyla somutlaşan farklı bir mikro iktidarın varlığına şahit olmak da mümkündür. Sözelimi Orhan Veli'nin "Elinde Bursa çakısı,/Boynunda kırmızı yazma;/Değnek soyarsın akşamlara kadar,/Filya tarlasında./Ben sana hayran,/Sen cama tırman." (Kanık, 2006: 34) dizeleriyle ve laubali bir üslup ile somutlaşan "Kaside" şiiri ile Melih Cevdet Anday'ın "Şiirlerimde sen olmadığın zaman/Onları neden bitiremiyorum?" (Anday, 1979: 332) dizeleriyle başlayan ve sevgiliye dönük yoğun bir arzuyu barındıran "Mutluluk Şiirleri"nde, erkek-egemenliğin "yapıbozum"a uğradığı bir aşk ilişkisi temelinde yükselen mikro iktidarın koşullayıcı etkisi mevcuttur. Bu iki şiirde de şair-ben, sevgili karşısında belirgin bir şekilde "saf âşık" vasfına bürünür; sevgili ise ulaşılması zor ve adeta bütün benliği ele geçirmiş bir "güç"ü temsil eder.

SONUÇ

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal bilimlerin pek çok alanında olduğu gibi edebiyat eleştirisi alanında da önemli bir yer edinen ve Foucault'nun *soykütük* ve *arkeoloji* çalışmalarından kaynağını bulan söylem analizinin verileriyle Garip şiirinin söyleminin ardına gidebilmek, bu söylemi oluşturan makro ve mikro iktidar ilişkilerini ortaya çıkarabilmek veya söz konusu iktidarlar ekseninde Garip şiirinin söylemini okuyabilmek mümkündür.

Örneklerle de gösterdiğimiz gibi Garip şiirinin söylemi, dönemin makro iktidarı (Kemalist iktidar) tarafından hem pozitif hem de negatif etki durumu çerçevesinde koşullanır. Söz konusu iktidar, Garip şiirindeki "küçük insan" duyarlılığına ve hayata dönük sevgi belirtilerine zemin oluşturur. Fakat bununla birlikte, Garip şiirindeki hürriyet ve yoksulluk vurgusu da söz konusu iktidar çizgisinin estetik anlamda negatifini oluşturur. Makro iktidarın dışında Garip şiirinin söylemini koşullayan çeşitli mikro iktidarlar da mevcuttur; bunlar arasında özellikle sürrealizm, serbest şiir, toplumcu şiir gibi estetik tutumların etkisinin, "gelenek"e dönük tepkiselliğin somutlaşmasıyla ortaya çıkan mikro iktidarlar ile erkek-egemenlik çerçevesinde belirginlik kazanan mikro iktidar öne çıkar.

Tam da bu noktada belirtmek gerekir ki Garip şiirinin söyleminin ardındaki iktidar ilişkileri veya makro iktidar-mikro iktidar koşullamaları daha geniş bir çerçevede ele alınabilir ve dolayısıyla Garip şiiri üzerine daha geniş çaplı bir söylem analizi inşa edilebilir. Bu çalışmada yapılan, Garip şiirinin ardındaki iktidar ilişkileri üzerine salt genel bir çerçeve çizmek ve söz konusu şiirin söylemi üzerine daha evvel yapılmış olan spekülasyon bilgilerden uzak bir şekilde ilgili konu hakkında yeni tespitlere ulaşmaktır.

KAYNAKLAR

- Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev. Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Anday, M.C. (1979). *Sözcükler: Bütün Şiirler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Aytaç, G. (2009). *Genel Edebiyat Bilimi*, Say Yayınları, İstanbul.
- Belge, M. (2018). *Şairaneden Şiirsele: Türkiye'de Modern Şiir*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bezirci, A. (2013). *İkinci Yeni Olayı*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Bezirci, A. (1995). *Orhan Veli: Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Eserleri*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Birsel, S. (2012). *Rüştü Onur: Şiirleri-Mektupları-Ardından Yazılanlar*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Bloom, H. (2014). *Batı Kanonu: Çağların Ekolleri ve Kitapları*, Çev. Çiğdem Pala Mull, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Bloom, H. (2008). *Etkilenme Endişesi: Bir Şiir Teorisi*, Çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul.
- Cemal Süreya (2011). "Orhan Veli'nin Yanlışı", *Toplu Yazılar 1: Şapka Dolu Çiçekle*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Çeçen, A. (1999). *Kemalizm*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- de Man, P. (2008). *Körlük ve İçgörü: Çağdaş Eleştirinin Retoriği Üzerine Denemeler*, Çev. Ferit Burak Aydar-Cem Soydemir, Metis Yayınları, İstanbul.
- Demir, E. "Foucault'da İktidarı Yeniden Düşünmek", *Birikim*, <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/541/foucault-da-iktidari-yeniden-dusunmek#.WqdycejFKUk>. [Son Erişim Tarihi: 13.03.2018].
- Eloğlu, M. (2017). *Bu Yalnızlık Benim: Toplu Şiirler (1951-1984)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (1999). *Bilginin Arkeolojisi*, Çev. Veli Urhan, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Foucault, M. (2013). *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara.
- Jusdanis, G. (2015). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları.
- Kaplan, M. (2009). *Şiir Tahlilleri 2: Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

- Kaplan, M. (2009). *Tevfik Fikret: Devir-Şahsiyet Eser*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Loomba, A. (2000). *Kolonyalizm/Postkolonyalizm*, Çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Rifat, Oktay (2010). *Bütün Şiirleri 1*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Oppermann, Serpil, *Postmodern Tarih Kuramı: Tarihyazımı, Yeni Tarihselcilik ve Roman*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2006.
- [Kanık], O. V. (2006). *Bütün Şiirleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Sazyek, H. (1999). *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Garip Hareketi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Somuncu, S. (2015). *Romanda Bilgi İktidar İdeoloji: Türk Romanı Üzerine Bir Söylem Çözümlemesi*, Hece Yayınları, Ankara.
- Tanpınar, A. H. (1977). "Türk Edebiyatında Cereyanlar", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Uslu, M. T. (2017). *Şimdilik*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.